

Jaargang 135 • December 2019 • nr 2912

De Oud-Katholiek

Tijdschrift voor De Oud-Katholieke Kerk van Nederland

MARIA EN DE VROUWEN

INHOUD

Thema

- 3 Column**
Pauline Weseman
- 4 Vrouwen in beweging**
Marieke Ridder
- 6 Maria, de vrouw die afstanden overbrugt**
Janneke Nijboer
- 8 Zingen met Maria**
Ineke van Middendorp
- 10 Ambt uit de branding**
Jan van der Steen
- 16 Maria op de Filippijnen**
Mariefte Ibarra Revollido
- 20 Vrouwen zijn het kloppende hart van het religieuze leven**
Evelyne Verheggen
- 24 Een Mariaal paradijs in Utrecht**
Bernd Wallet

En verder

- 26 En dan nog dit...**
Lezersonderzoek De Oud-Katholiek
- 27 Service**

REDACTIONEEL

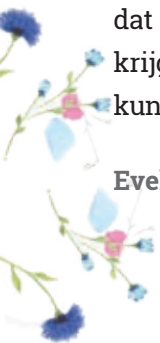
In de boezem van de oorspronkelijke parochie van de Heilige Maria Minor in Utrecht spreken vrouwen in de vijftiger en zestiger jaren tussen het breiwerk en de koffie over de vanzelfsprekendheid dat de tijd meer dan rijp is voor de toelating van de vrouw tot het ambt. Vrouwen als Maartje Mulder-Vis, An Bink-van der Steen, Mien Patist-van der Steen lopen voor de troepen der mannen uit. Suze van Kleef-Hillesum plaveit - samen met haar man en latere bisschop van Haarlem, Geert van Kleef - het pad voor de vrouw in de dienst van lector.

In 1999 wordt Grete Verheij als eerste vrouw in onze kerk tot priester gewijd. We vieren deze twintig jaar vrouw in het ambt met impressies van vijf vrouwen die priester gewijd zijn; of spreken we van priesters die vrouw zijn? Eén van de vragen aan de priesters: Wat heb je met Maria? Maria komt bescheiden aan het woord in de Bijbel. Haar bescheiden aanwezigheid in Bijbelse verhalen is in tweeduizend jaar op velerlei wijzen ingekleurd als maagd, als gebruikte vrouw en als inspiratiebron voor componisten, schilders, kunstenaars. Maar ook voor vrouwen (en mannen?) voor nu: Maria als spiegel, als de vrouw tot wie je bidt: 'Ave Maria', 'Wees gegroet, Maria'. Zijn er oud-katholieken die dit 'Wees gegroet' nog bidden? Zal Maria een stem in het kapittel hebben nu de Utrechtse kerk voor de keuze van een nieuwe aartsbisschop staat? Staat het ambt van bisschop ook open voor de vrouw? Voor nu wenst de redactie u veel leesplezier toe. Laat de redactie weten of u geraakt, geroerd bent. We wensen u een driewerf 'Zalig' toe voor de Kerst, het uiteinde en het nieuwe begin!

Vrouwen zijn het kloppend hart van het religieuze leven

Al vanaf de Middeleeuwen spelen religieuze maagden een voornamelijk rol in de maatschappij. Het wordt hoog tijd dat deze vaderlandse Maria's een plek krijgen in de geschiedenis canon, betoogt kunsthistorica Evelyne Verheggen.

Evelyne M.F. Verheggen

In Amersfoort hangt in de oud-katholieke parochiekerk van de H. Gregorius een schilderij uit 1669 met de Annunciatie of Aankondiging van de geboorte van Christus, afkomstig uit het bezit van de oude schuilkerk Sint Joris op 't Zand. Het is geschilderd door Hendrick Bloemaert (1601/1602-1672), de oudste zoon van de Utrechtse meester Abraham Bloemaert. Het schilderij laat zien hoe Maria opschrikt vanwege een engel die haar de blijde boodschap brengt dat zij een zoon zal baren, die zij de naam Jezus moet geven. De engel houdt een lelietak vast, symbool voor Maria's maagdelijkheid. De encensering is die van een alledaags zeventiende-eeuws huiselijk tafereel: Maria geknield op haar bidstoel; rechts naast haar een lege stoel met in een rieten mandje haar handwerk, dat zij zojuist heeft onderbroken om te bidden met behulp van het boekje dat voor haar ligt. Linksachter zie je de vage contouren van een bed. We kijken hier tegelijk óók naar een Hollandse maagd, een klopje, dat tijdens het bidden en werken, in een visioen, een engel aanschouwt.

Maagden geïnspireerd door Bijbelse en heilige vrouwen

Vanaf de middeleeuwen verenigden vrouwen zich in verschillende gemeenschappen, zoals clarissen, cisterciënzers en begijnen. Ze vonden elkaar in de liefde voor de medemens en ze leefden kuis. Met toewijding, door onderwijs en zorg (caritas),

levend in armoede en in dienst van de vrede, droegen zij bij aan een betere wereld. Ze woonden ook om veiligheidsredenen samen in een hof of in huizen. Deze vrouwen voorzagen in hun sobere, eigen levensonderhoud, waardoor zij onafhankelijk konden opereren en zich studieus konden ontwikkelen. Hun (mystieke) huwelijksband met Christus gaf hun status; zij waren immers, net als Maria, middelares tussen Christus en de wereld. Maria werd naast – of in plaats van – Christus hun nieuwe rolmodel. Haar leven werd tot voorbeeld gesteld.

Maria's apocrief opgetekende leven navolgen werd net zo belangrijk gevonden als de navolging van Christus zelf. Er zijn veel voorstellingen van Maria's leven uit de zeventiende eeuw overgeleverd, op reeksen schilderijen, (devotie)prenten en borduurwerk op liturgisch textiel. Behalve Maria figureerden ook overige vrouwen uit het Nieuwe Testament en vele vrouwelijke heiligen als voorbeeld. Aan de voorstellingen van de Aanbedding der herders werd vaak een vrouwelijke herder toegevoegd, zodat de religieuze zich bij de meditatie met deze vrouw kon vereenzelvigen.

Kloppen en begijnen

In de contrareformatie speelden deze katholieke semireligieuze vrouwen een belangrijke rol in het maatschappelijk leven. Ze waren talrijk: geschat

wordt dat in de zeventiende-eeuwse Republiek gemiddeld meer dan vijfduizend 'geestelijke maagden' of 'geestelijke dochters' actief waren tegenover ruim vierhonderd priesters. Ruim negentig procent van de rooms-katholieke professionals was dus vrouw. In de volksmond werden zij 'klopjes' genoemd. In de geest van enkele Bijbelteksten hadden zij immers Christus, die op de deur van hun hart had geklopt, toegelaten in hun leven. In de Zuidelijke Nederlanden – zij heetten daar 'kwezels' – moeten het er nog veel meer zijn geweest, maar helaas ontbreken de cijfers. In deze periode van nieuwe bloei huisvestten beginhoven duizenden vrouwen, naast de zusters die in de kloosters woonden.

Om in hun dagelijkse levensonderhoud te voorzien werd over het algemeen 'handwerk' verricht in de traditie van *ora et labora*, zoals spinnen, naaien en borduren. Zo kon men werken combineren met bidden. Zij borduurden onder meer paramenten voor de (schuil)kerken, die met name bij de oud-katholieken bewaard zijn gebleven. Door een deugzaam leven zouden ze in de hemel – net als Maria – worden verenigd met hun Bruidegom

Christus met wie zij een mystiek huwelijk hadden gesloten.

De – katholieke – hemel werd in de zeventiende eeuw afgebeeld als een vierkante stad of tuin, geïnspireerd op het Hemels Jeruzalem, zoals beschreven in het Bijbelboek Openbaringen. Het beeld van de besloten tuin of *Hortus Conclusus* vond zijn oorsprong in het Bijbelse Hooglied een metaforisch liefdesgedicht over de Bruidegom en Zijn bruid. Deze tekst zit vol met botanische motieven, bloemen, planten en vruchten. Vanaf de middeleeuwen werd deze tuin – waarin Maria met het Christuskind voortleefde – beschouwd als een metafoor van de hemel.

Eigenzinnig en ootmoedig

Omdat klopjes enkel de gelofte van zuiverheid aflegden bij de sluiting van hun mystieke huwelijk met Christus en zich niet gebonden voelden aan de traditionele kloosterregels met de geloften van gehoorzaamheid en armoede erbij, waren zij geen directe verantwoording verschuldigd aan de katholieke hiërarchie. Zodoende ontwikkelde zich in het dagelijks leven vaak een vilein spel tussen de eigenzinnige maagden en hun geestelijke leidsmannen. Aan wie zij verantwoording aflegden bij de biecht. De geestelijkheid wees de maagden veelvuldig op de deugd van nederigheid om hun ambities in te tomen. Lichamelijke, erotische en moederlijke gevoelens werden gesublimeerd in een spirituele liefde tot Christus: als baby (met kerst werd het kindje 'gewiegd') tot aan de mystieke liefde voor de volwassen, immer beeldschoon verbeelde Bruidegom, met wiens lichaam zij zich bij de communie – in de vorm van een geconsecreerde hostie – verenigden. Alle zintuigen werden ingezet om affectie en liefde 'geestelijk' te praktiseren.

Om deze maagden niet al te zeer te laten ontsporen schreven geestelijken veel begeleidingsliteratuur. Zo verwoordde bijvoorbeeld een jezuïet, Cornelius Hazart, dit in een handleiding voor de maagdelijke staat:

'Door arbeid worden de lichamelijke genoegens overwonnen. Daarom zal een maagd de dag in drie

delen verdelen: in 't eerste deel zal zij bidden, in 't tweede lezen, en in het derde werken.'

Om het bidden te vergemakkelijken maakten de vrouwen gebruik van devotieprenten, reliëktuintjes en rozenkransen; als leesvoer werden talrijke stichtelijke boekjes verspreid. Doordat deze catholica en devotionalia intensief werden gebruikt en aan elkaar doorgegeven, is er relatief weinig bewaard gebleven. Desalniettemin kunnen we aan de hand van materieel erfgoed, in bibliotheken, musea, kerken en kloosters bewaard, hun werk en de daarmee samenhangende devotionele cultuur reconstrueren. Zeldzaam zijn evenwel devotieprentjes waarop de kloppen zelf staan afgebeeld. In Antwerpen bewaart men een uniek exemplaar, waarop de relatie tot Maria is weergegeven. De Heilige Maagd toont aan twee klopjes het gebedenboek met de krasse tekst 'Volmaeckte Vernietinghe' (de zelfvernederings: het ter ere Gods volledig wegcijferen van zichzelf). Naast haar staat een mand met textiel en een schaar. In het onderschrift staat dat Maria, na

de Hemelvaart van haar Zoon, de kost verdiende met handwerk, 'tot wiens onderwysinghe veel arme dochters hunnen toevlucht namen'.

Tijd voor rehabilitatie

Ondanks hun aanzienlijke bijdrage aan het maatschappelijke en binnenkerkelijke leven hebben de kloppen en begijnen niet de aandacht en waardering gekregen die ze verdienen. Nederigheid of 'ootmoed' heette een belangrijke deugd en ijdelheid gold als een grote zonde. Misschien zijn ze daarom ook hoogstzelden – bij leven – geportretteerd. In de kerkgeschiedenis, vroeger een hoofdzakelijk door mannen (priesters) geschreven genre, zijn hun werk en inzet lange tijd veronachtzaamd. Daar is evenwel de laatste jaren verandering in gekomen. Er zijn recent belangrijke studies verschenen, die hun geweldloze, maar effectieve aandeel aan de contrareformatie en aan de vrede in de Republiek aantonen. Hoe zulke vrouwen dat, binnen de gestelde deugdzame 'regels', praktiseerden, komt in deze studies

Klopjes verdienen een venster in de Canon

aan de orde. De contrareformatie werd ingezet tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) met aan de basis ook godsdiensttwisten. De maagden verweerden zich op vreedzame wijze. Carolina Lenarduzzi beschrijft in haar recent verschenen proefschrift *Katholiek in de Republiek. De belevingswereld van een religieuze minderheid 1570-1750* hoe kloppen zich zonder schroom in de publieke arena begaven en zich daarbij openlijk als katholiek manifesteren. De gereformeerde overheid probeerde met regelgeving die activiteiten te verbieden, veelal zonder resultaat. Een uitstekend middel om zich te manifesteren vormde de muziek. Protestanten hadden immers de kerkmuziek gedegradeerd tot het zingen van metrische psalmen, soms met orgelbegeleiding. Het resultaat was, vergeleken met de rijke muzikale traditie van de katholieken, armetierig. De hemelse feminiene kerkmuziek was buiten de muren van de schuilkerken, begijnhoven en kloppenhuizen maar al te goed te horen. Muziek was een medium waarmee zij zich extern konden onderscheiden, zowel om protestanten aan zich te verbinden als om zichzelf te profileren.

Zelf deed ik onderzoek naar een ander gebied: de zorg voor de aankleding van de katholieke schuilkerken. Door hervormden geconfisqueerde

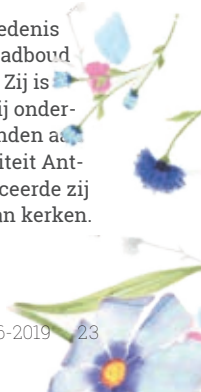
Godshuizen waren ontdaan van alle beelden en decoratie. De kloppen gingen daarentegen hun tempels aankleden met de mooiste en kostbaarste versieringen, bijvoorbeeld door ze op te luisteren met kerkelijke textiel met geborduurde heiligen, bloemen en vruchten. Het kerkgebouw kreeg zo het imago voorportaal te zijn van de (katholieke) hemel, waarbij bloemen en vruchten symbool stonden voor deugden en goede werken, tijdens het leven te verrichten: dé voorwaarde om na de dood in de hemel te worden opgenomen. Daarmee benadrukten zij extra het contrast met de protestanten met betrekking tot het bereiken van een hemels leven na de dood. Door de Synode van Dordrecht (1619) was immers vastgelegd dat God tevoren – los van de goede werken – bepaalde welke mensen hij had uitverkoren en welke niet: zie hiervoor de predestinatieleer.

Geschiedschrijving nu door een vrouw Indrukwekkend is het verslag dat de in Vlaanderen opgegroeide Spaanse kloosterzuster Cathalina del Spirito Sancto aan het begin van de zeventiende eeuw optekende over de geschiedenis van Alkmaarse clarissen. Na hun vlucht in 1572 uit het klooster vonden zij na vele omzwervingen een thuisplek in Lissabon. Daar schonk Filips II hun een nieuw klooster. Onlangs werd dit verslag in hedendaags Nederlands vertaald en commentarierend door Joke Spaans en Raymond Fagel onder de titel *Nonnen verdreven door geuzen*. Het boek beschrijft episch en nauwgezet hoe bij de beeldenstorm niet enkel kerken werden gestript, maar dat ook tientallen bloeiende mannen- én vrouwenkloosters werden geconfisqueerd, geplunderd of platgebrand. Bewoners ervan werden menigmaal gevangengenomen, gemarteld en soms gedood, tenzij ze konden vluchten, maar desondanks verloochenden zij over het algemeen hun religieuze identiteit niet. Cathalina beschrijft dit gebeuren door vrouwelijke ogen en vanuit háár perspectief, waarbij zij studieus gebruik moet hebben gemaakt van contemporaine boeken. Een historisch belangrijk werkstuk, dat nu aan de vergetelheid is

ontruikt en dat een belangrijke bijdrage levert aan het genderonderzoek van religieuze vrouwen in de vroegmoderne tijd.

'Maria's' in de Canon Het wordt hoog tijd dat de vaderlandse 'Maria's' een venster krijgen in de Canon van Nederland. Als representante zou Catharina Jans Oly (1585-1651) een fraai boegbeeld kunnen zijn. Trijn werd geboren in Amsterdam, als dochter van vroom katholieke ouders. Zij was intelligent, welgesteld en daadkrachtig. Als zeventienjarige trad zij in bij de Haarlemse vergadering van de maagden 'in de Hoek'. Hier hadden zich vanaf 1582 semireligieuze vrouwen gevestigd onder de geestelijke leiding van een priester. In 1625 werd zij overste en novicemoeder. Waarschijnlijk heeft deze functie haar aangezet tot het schrijven van de *De Levens der Maeghden*. Het handschrift, drie kwartodelen van elk vierhonderd folio's, bevat necrologieën van tweehonderd overleden medezusters, die met hun deugdzaam leven tot voorbeeld werden gesteld aan de jonge kloppzusters. Het werd in 2012 uitgegeven en commentarierend door Joke Spaans. Trijn is als één van de weinige zusters niet anoniem gestorven: als eerbetoon werd haar leven na haar dood opgetekend door een medeklopje. Ze is daarmee een voorbeeld voor de vele tienduizenden religieuzen vóór en ná haar, die zich onbaatzuchtig inzetten voor de medemens en de samenleving. Door studie en gebed konden zij zich onafhankelijk, in de (religieuze) context van de tijd, intellectueel ontwikkelen. Zo staan zij aan de basis van een vrouwenemancipatie, die nu als verworvenheid van de twintigste eeuw wordt aangeduid. ■

Evelyn Verheggen studeerde kunstgeschiedenis in Leiden en promoveerde in 2006 aan de Radboud Universiteit te Nijmegen op devotiegrafiek. Zij is werkzaam als erfgoeddeskundige en als vrij onderzoekswedewerker (geassocieerd lid) verbonden aan het Ruusbroecgenootschap van de Universiteit Antwerpen. Behalve over devotieprenten publiceerde zij over reliëfverering en over de inrichting van kerken. (www.evelynverheggen.nl).

Vacature

Taal en verbeelding

Heb jij gevoel voor taal en verbeelding? Werk je graag samen? Ken jij mensen die mooi kunnen schrijven over geloof, hoop en liefde, over kerk, kunst en politiek, over bezinnen, bedenken en bezielen? Dan zouden we het leuk vinden als je samen met ons het magazine *De Oud-Katholiek* wilt maken. Als redactielid bedenk je onderwerpen, benader en begeleid je auteurs, redigeer je teksten en denk je mee over beeldmateriaal en vormgeving. Aangezien de huidige redactie door een samenloop van omstandigheden nu bestaat uit vier theologen (van wie drie geestelijken), zoeken we nu bij voorkeur niet-theologen. Heb je interesse of wil je meer weten? Of ken je iemand die heel geschikt zou zijn? Mail ons dan op redactie@okkn.nl of neem contact op met een redactielid.

Een tendens lijkt te zijn dat de artikelen korter, meer journalistiek en minder naar binnen gekeerd moeten zijn. 'Kijk naar andere bladen, die veel frisser en toegankelijker zijn' en 'probeer hoogdravende theologische verhandelingen te vermijden'.

Wat gaan we doen?

We willen alle 190 lezers bedanken voor de moeite die ze genomen hebben om ons feedback te geven over het blad. We wilden een steekproef doen om een beeld te krijgen van wat u van *De Oud-Katholiek* vindt. De uitkomsten van het onderzoek hebben we als redactie al besproken en dat heeft ideeën opgeleverd om de inhoud te verrijken. We hopen dat u dat de komende tijd gaat merken. ■

Officiële berichten

De Aartsbisschop van Utrecht heeft:

- Met ingang van 1 juli 2019 de heer D. Noordzij herbenoemd tot lector van het Aartsbisdom Utrecht voor een periode van vier jaren.
- Met ingang van 1 oktober 2019 de heer P.T. van Hes herbenoemd als kerkmeester van de Statie Friesland, toegewijd aan de H. Theresia van Avila, voor een periode van twee jaren.
- Met ingang van 1 oktober 2019 mevrouw R.M. Bekkers-van Putten benoemd als kerkmeester van de parochie van de H. Johannes de Doper te Gouda, voor een periode van twee jaren.
- Met ingang van 1 oktober 2019 de heer A.A. Miedema benoemd tot lid van het bestuur van de Stichting Oudewater OK (O2K), voor een periode van vier jaren.
- Met ingang van 1 november 2019 de heer D. Noordzij herbenoemd als kerkmeester van de parochie van de H. Georgius te Amersfoort, voor een periode van vier jaren.

De Bisschop van Haarlem heeft:

- Met ingang van 1 juli 2019 de zeereerwaarde heer H. Münch herbenoemd als deservitor van de parochie van de H.H. Nicolaus en Maria Magdalena te Krommenie, tot en met 31 december 2019.
- Met ingang van 1 november 2019 de heer J.P.W. Beneken Kolmer herbenoemd als kerkmeester van de parochie van de H.H. Anna en Maria te Haarlem, voor een periode van vier jaren.

Het Collegiaal Bestuur heeft:

- Met ingang van 1 maart 2019 mevrouw J.J. Horstman eervol ontslag verleend als lid van de Commissie Financiën en Materieel (CFM). Per diezelfde datum is de heer W.H. Horstman herbenoemd als lid, voor de periode van vier jaren.
- Met ingang van 1 november 2019 de zeereerwaarde heer drs. R.W. Frede herbenoemd als lid van de redactie van De Oud-Katholiek, voor een periode van vier jaren.
- Met ingang van 1 november 2019 eervol ontslag verleend aan de leden van de Werkgroep Vorming en Toerusting: de zeereerwaarde vrouwe drs. J. Kolkman, de zeereerwaarde heer H. Münch, de zeereerwaarde heer E.Th.F.M. Cort-vriendt, mevrouw H. Witters en de heer E.A. Koren.

Namens het Collegiaal Bestuur,

M. Konings-Roobol, secretaris

Colofon

De Oud-Katholiek is een periodieke uitgave van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland, verschijnt zes keer per jaar en wordt verspreid op alle oud-katholieke adressen in Nederland.

Redactie

Eric van den Berg, Marco Derks, Robert Frede, Marieke Ridder, Jan van der Steen.

Contact

Redactie De Oud-Katholiek
Koningin Wilhelminalaan 5
3818 HN Amersfoort
redactie@okkn.nl

Vormgeving

Oblong grafisch ontwerp, Jet Frenken
www.jetfrenken.nl

Productie

Nilsson Goes, ISSN 01673963

Redactiesluiting

De volgende editie verschijnt eind januari.

Abonnement

Voor €25 per jaar kunt u abonnee worden van De Oud-Katholiek. Mail uw adresgegevens naar info@okkn.nl of naar ons contactadres t.a.v. 'Abonnementenadministratie De Oud-Katholiek'.
Blad niet ontvangen? Stuur dan ook een mailtje naar info@okkn.nl.
Giften zijn welkom op NL06 ABNA 0214 1901 29
t.n.v. Oud-Katholieke Kerk van Nederland te Amersfoort.

Verantwoording foto's (voor zover bekend)

- omslag: pixaby.com Dom Milaan, foto Marieke Ridder: Caspar Horsch; • pag. 2: unsplash.com, Alex Palmer; • pag. 3: Enguerrand Quarton, La Pietà de Villeneuve lès Avignon (c.1455); • pag. 4: www.okvib.okkn.nl; • pag. 5: wikipedia.com, schatkamer St. Servaasbasiliek, paramenten, koormantel; • pag. 7: unsplash.com, Omid Aarmin; • pag. 8: shutterstock.com; • pag. 9: links, wikipedia Giaele e Sisara, rechts, wikipedia Lucas Cranach, Judith Victorious; • pag. 10: Dio van Maaren; • pag. 11: Henk Hudepohl; pag. 12: Dio van Maaren; • pag. 13: Helen Gaasbeek; • pag. 14: Indigo & Cacao beeldmakers; • pag. 15: Jutta Eilander; • pag. 17: foto Mariefte Revollido; • pag. 18: kader, wikipedia.com Gregorio Aglipay; • pag. 19: foto Mariefte Revollido; • pag. 20: Annunciatie Bloemaert; • pag. 21: Verheggen OKM; • pag. 22: Verheggen Zaandam OKK; • pag. 23: Verheggen Krommenie OKK; • pag. 28: Verheggen Krommenie OKK

Zalig kerstfeest